

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В БАНКАХ УКРАЇНИ

Каднічанська В.М., Уткіна О.В.

Харківський інститут банківської справи

Університету банківської справи Національного банку України

У статті розглянуто сутність поняття «легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом». Наведена характеристика діяльності міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей – ФАТФ. Розглянуто особливості проведення фінансового моніторингу банками України, стан та проблеми. Наведена динаміка інформування про фінансові операції банківськими та небанківськими установами. Неведені пропозиції та рекомендації, які сприятимуть удосконаленню системи фінансового моніторингу та підтримці стабільного функціонування банківської системи.

Ключові слова: банк, банківська система, фінансовий моніторинг, легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом.

Постановка проблеми. Питанню легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, приділяється значна увага як на національному, так і на міжнародному рівні, адже легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, породжує певні види ризиків, які впливають в цілому на державу та на банківську систему, як основного фінансового посередника, що становить велику загрозу економіці країни.

Метою значної кількості злочинних дій є отримання прибутку окремою особою або групою людей, які здійснюють цей злочинний акт. Відмивання грошей – це процес, який дозволяє приховати незаконне походження таких грошей. Цей процес має небезпечний характер, оскільки він дозволяє злочинцям користуватися своїм прибутком без створення загрози для джерела таких прибутків.

У цьому зв'язку дослідження питань функціонування системи фінансового моніторингу в банках України набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань здійснення фінансового моніторингу приділяється значна увага вітчизняних та зарубіжних вчених, таких як Барановського О.І., Буткевича С.А., Дмитрова С.О., Д'яконої І.І., Курішко О.О., Маркарян Г.О., Шиян Д.В. та багато інших видатних вчених.

Мета статті. Мета дослідження полягає в узагальненні теоретичних аспектів організації системи фінансового моніторингу та практики реалізації, а також пошуку напрямків удосконалення системи фінансового моніторингу в банках України.

Виклад основного матеріалу. В умовах становлення національної економіки та розвитку інтеграції з міжнародними фінансовими системами, в Україні, як ніколи, гостро постає питання запобігання та протидії легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом. Ефективна та дієва система фінансового моніторингу зміцнює стійкість фінансової системи, як сфери реалізації фінансової політики держави.

Для початку розглянемо сутність поняття «легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом».

Поняття «відмивання» грошей має цікаву історію. Термін «відмивання», з'явився на початку 20-х рр. ХХ ст. в США, коли злочинні угруповання вкладали кошти, отримані від своєї гангстерської діяльності, в мережу належних їм пралень для легалізації цих доходів. Основною метою злочинних організацій було одержання надприбутків, які слід якось легалізувати (відмити). Інакше зникає сенс у їх діяльності. Відомому гангстеру Аль Капоне важко було витратити отримані нечесним шляхом гро-

ші під пильною увагою американських спецслужб, він створив величезну мережу пралень із дуже низькими цінами. Було важко простежити реальну кількість клієнтів, тому доходи можна було писати для цих закладів будь-які. Звідси і пішов вислів «відмивати гроші». Досі в США прийнято прати білизну не вдома, а в пральнях, так як їх кількість залишилася чималою, а ціни – невисокими.

Головним міжурядовим органом, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей є ФАТФ, яка була створена ще в 1989 році згідно з рішенням «великої сімки».

Спочатку пріоритетом ФАТФ була боротьба з відмиванням доходів, отриманих від торгівлі наркотиками. Сьогодні діяльність ФАТФ має три головних напрямки:

- поширенні дії прийнятих рекомендацій на всі континенти і регіони земної кулі;
- перевірка того, як виконуються в державах-членах і як впроваджуються в інших державах заходи для боротьби з відмиванням грошей, засновані на 40 рекомендаціях ФАТФ, які є керівництвом до дії;
- відстеження загальносвітових методів і схем відмивання злочинно нажитих капіталів та розробка контрзаходів.

Ключовим документом ФАТФ є рекомендації, які викладені у формі щорічних звітів організації. Відповідно до висновків Третього раунду взаємної оцінки своїх членів у 2012 році ФАТФ переглянула і оновила Рекомендації в тісній співпраці з регіональними групами за типом ФАТФ та організаціями-спостерігачами, в тому числі Міжнародним валютним фондом, Світовим банком і Організацією Об'єднаних Націй. Перегляд усуває нові загрози та загрози, що виникають, роз'яснює та посилює багато існуючих зобов'язань при збереженні необхідної стабільності та суворості Рекомендацій.

Стандарти ФАТФ також були переглянуті з метою посилення вимог для ситуацій, які становлять високий ризик, зокрема, фінансуванням тероризму та розповсюдження зброї масового знищення, що є серйозним питанням безпеки країн та світової безпеки і світопорядку.

Із здобуттям незалежності України рівень тінізації економічних відносин був досить високим, що дало поштовх до розвитку кримінальної діяльності на території держави. За підрахунками експертів 55% українського ВВП виробляється в тіні, при цьому гроші через бюджет не спрямовуються на соціальні потреби: підтримку вчителів, медиків, пенсіонерів, армії тощо.

Щодо законодавчих важелів, які використовує Україна для протидії відмиванню брудних грошей, то до них можна віднести Кримінальний кодекс, який передбачає карну відповідальність за діяльність, пов'язану з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом.

Основним базовим законом є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», який встановлює правові засади організації та функціонування системи фінансового моніторингу в Україні.

Українське законодавство закріпило ряд базових принципів, визначених «Сорока рекомендаціями ФАТФ». Але через зволіканням з прийняттям цих принципів Україна 1 вересня 2001 р. була включена до «чорного списку» ФАТФ. І тільки на черговій сесії ФАТФ, що відбулася 25–28 лютого 2004 р. в Парижі, Україну було виключено зі списку країн, що не сприяють боротьбі з відмиванням доходів, отриманих злочинним шляхом.

Ключовим елементом системи протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму є Державна служба фінансового моніторингу України, як центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», фінансові посередники, в тому числі і банківські установи, подають до Держфінмоніторингу України інформацію про фінансові операції, які відповідно до законодавства підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу або щодо яких є підозри у причетності до відмивання коштів або фінансування тероризму. [3]

На сьогоднішній день зоною підвищеного ризику залишається банківська сфера. Це зумовлено тим, що, по-перше, вона є своєрідною ареною боротьби за перерозподіл власності; по-друге, «відмиті» гроші зазвичай розміщуються на банківських рахунках, які часто відкриваються на підставних осіб. [6]

Так, за статистичними даними ДСФМУ, протягом 2013 року від банківських установ було отримано 96,37% від загальної кількості повідомлень про фінансові операції (рис. 1). [10]

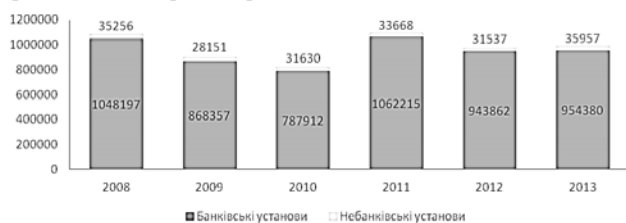

Рис. 1. Динаміка інформування про фінансові операції банківськими та небанківськими установами в 2008-2013 рр.

Як бачимо, найбільш активними в системі звітування, в розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є саме банки, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Багато вітчизняних науковців стверджують, що чинна система фінансового моніторингу в Україні ще не досить розвинена, адже Інститут боротьби з легалізацією незаконно отриманих грошей в Україні ще молодий: немає широкої вітчизняної практи-

ки щодо виявлення і розслідування таких злочинів та прагнення до відповідальності за їх скоєння; відсутня ефективна стабільна система підготовки спеціалістів, які володіють технологіями розслідування злочинів, пов'язаних з легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, включаючи навички пошуку та ідентифікації грошей, розміщених в офшорних зонах; бракує відкритої і доступної статистики злочинів з відмивання грошей, без чого дуже важко виробити адекватні заходи реагування (існуюча офіційна статистика відображає лише верхівку айсбергу або те, що ніяк не можна приховати). Все це дає підстави для вдосконалення організації системи фінансового моніторингу, підвищення її ефективності.

На нашу думку, саме банківські установи повинні приділити значну увагу формуванню дієвої системи внутрішнього фінансового моніторингу.

Згідно Положенню про здійснення банками фінансового моніторингу № 189 (у редакції Постанови НБУ від 31 січня 2011 року № 222), банк може створити внутрішньобанківську систему запобігання легалізації кримінальних доходів/фінансуванню тероризму, за якою окремі повноваження щодо ведення реєстру фінансових операцій, прийняття рішення про повідомлення Спеціально уповноваженому органу про фінансові операції у відповідному регіоні будуть здійснювати визначені банком відокремлені підрозділи банку (призначені відповідальні працівники відокремлених підрозділів банку). [4]

Політика банківських установ «знай свого клієнта» та ідентифікація клієнта як метод мінімізації ризику використання фінансової установи для «відмивання» коштів, посідає центральне місце в організації заходів фінансового моніторингу у банку як суб'єкті первинного фінансового моніторингу.

Фінансові установи повинні мати відомості про кожного зі своїх клієнтів, а саме – місце їх проживання, професійну діяльність, джерела походження коштів, мету відкриття рахунку і т.д. Це допоможе їм своєчасно виявити можливі ознаки відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом.

Основними принципами розробки політики «знай свого клієнта» (KYC – «know your customer») є Стандарти Базельського комітету банківського нагляду. Вони містять рекомендації щодо проведення ідентифікації клієнтів, відмови від практики ведення анонімних рахунків та спонукають банки до співпраці із правоохоронними органами. У стандартах також йде мова про необхідність ретельно стежити за рахунками підвищеного ризику та банками, які намагаються привабити клієнтів із великим власним капіталом. [7] Декларація про запобігання злочинного використання банківської системи з метою відмивання коштів, прийнята Базельським комітетом у грудні 1988 р., вперше встановила міжнародні стандарти протидії відмиванню коштів для фінансової системи.

Важливою складовою ефективною роботи із запобігання легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом є постійний моніторинг рахунків та операцій. Банк повинен поставити за мету зрозуміти характер діяльності свого клієнта та природу отримання грошових надходжень на його рахунки. Виходячи з цього банку не слід спрощувати процедуру ідентифікації при переведенні рахунка з іншої банківської установи, яка дотримується політики «знай свого клієнта» не зрозумівши причин проведення такої операції, оскільки існує ймовірність того, що попередній банк відмовив у обслуговуванні клієнта в зв'язку з неможливістю перевірки даних, що використовуються для ідентифікації клієнта.

Не менш важливим аспектом ефективної роботи внутрішньобанківської системи запобігання легалізації кримінальних доходів, або фінансуванню тероризму є наявність поточних програм навчання для своїх працівників, щоб банківський персонал був адекватно навчений процедурам КУС. Графік навчання та зміст навчальних програм для працівників різних секторів має бути адаптований банком відповідно до своїх потреб. Вимоги до навчання мають бути різними для нових працівників; для працівників, що обслуговують клієнтів («фронт-офіс»); працівників, відповідальних за дотримання норм і положень, чи працівників, які обслуговують нових клієнтів. Персонал «фронт-офісу», який безпосередньо працює з громадськістю, має бути навчений перевірці ідентичності нових клієнтів, виявленню належної обачності в обробці рахунків клієнтів на поточній основі і виявленню схем підозрілої діяльності. Регулярне навчання має постійно повторюватися для нагадування працівникам про їх обов'язки та інформування про нові розробки. Важливо, щоб усі відповідні працівники усвідомили постійну потребу в політиці КУС та її впровадженні. Культура обслуговування в банках, що сприяє такому розумінню, є основною запорукою її успішного виконання.

Система фінансового моніторингу України – це структура, яка має гнучко реагувати на виклики та загрози, які виникають у реальному часі. У зв'язку із складною ситуацією в східних регіонах України, наслідком якої є захоплення заручників, цивільних та військових об'єктів, загострення суспільно-політичної обстановки та людські жертви, актуальним є питання позбавлення осіб, пов'язаних із терорис-

тичною та сепаратистською діяльністю, джерел фінансування. ДСФМ України 21.07.2014 ухвалила Рекомендації для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України, якими передбачається, що суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен виявляти фінансові операції, стосовно яких є достатні підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму, та інформувати про це Держфінмоніторинг України та визначені законом правоохоронні органи, зокрема Службу безпеки України [11] та посилити систему управління ризиками: здійснювати організаційно-правові заходи щодо клієнтів, діяльність яких свідчить про підвищений ризик проведення ними операцій.

Висновки. Процес формування системи фінансового моніторингу у банківській діяльності як системи запобігання та протидії легалізації грошей, здобутих злочинним шляхом, ще перебуває на стадії розвитку та потребує наукових досліджень і розробки прикладних рекомендацій з урахуванням особливостей національного ринку та зарубіжного досвіду.

Програми ідентифікації клієнтів, політика «знай свого клієнта», функціонування системи управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму, програми навчання працівників банку повинні бути спрямовані на підвищення ефективності протидії відмиванню грошей, своєчасній та дієвій системі реагування на нові виклики щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України.

Список літератури:

1. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679 – XIV (зі змінами та доповненнями) // <http://www.rada.kiev.ua>
2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121 – III (зі змінами та доповненнями) // <http://www.rada.kiev.ua>
3. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму: від 28.11.2002 № 249-IV(у редакції Закону України від 18 травня 2010 року № 2258-VI(зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=249-15>
4. Положення про здійснення банками фінансового моніторингу: постанова Правління НБУ від 14.05.2003 № 189 у редакції Постанови від 31 січня 2011 року № 22 [Електронний ресурс]//Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/documents.php?cat_id=34&doc_id=296&lang=uk&page=1
5. Каднічанська В.М Фінансовий моніторинг у банку: навчально-методичний посібник для організації самостійної роботи студентів спеціальності 8.050105 «Банківська справа», освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр» – Харків: ХІБС УБС, 2012. – С. 102.
6. Ківець О. Чи бувають брудні гроші в банках? [Електронний ресурс] / О. Ківець // Юридичний журнал. – 2004. – № 10. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1416>
7. Документи Базельського комітету з банківського нагляду [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://www.sdfm.gov.ua/articles.php?cat_id=535&art_id=587&lang=uk
8. Методологія з оцінки відповідності рекомендаціям ФАТФ та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму (Неофіційний переклад здійснено Державною службою фінансового моніторингу України, 2013) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>
9. Методичні рекомендації щодо організації внутрішнього фінансового моніторингу в банках із застосуванням підходу, заснованого на ризиках, затверджені наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 9 жовтня 2009 р. № 143 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>
10. Річний звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2013 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>
11. Рекомендації для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>

Кадничанская В.Н., Уткина А.В.

Харьковский институт банковского дела

Университета банковского дела Национального банка Украины

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ФИНАНСОВОГО МОНИТОРИНГА В БАНКАХ УКРАИНЫ

Аннотация

В статье рассмотрена сущность понятия «легализация (отмывание) доходов, полученные преступным путем». Приведена характеристика деятельности международной группы по противодействию отмыванию грязных денег – ФАТФ. Рассмотрены особенности проведения финансового мониторинга банками Украины, состояние и проблемы. Приведена динамика информирования о финансовых операциях банковскими и небанковскими учреждениями. Приведены предложения и рекомендации, которые будут способствовать усовершенствованию системы финансового мониторинга и поддержанию стабильного функционирования банковской системы.

Ключевые слова: банк, банковская система, финансовый мониторинг, легализация (отмывание) доходов, полученные преступным путем.

Kadnichanska V.N., Utkina A.V.

Kharkov Institute of Banking

University of Banking of the National Bank of Ukraine

THEORY AND PRACTICE OF FUNCTIONING OF THE SYSTEM OF FINANCIAL MONITORING IN BANKS OF UKRAINE

Summary

The article considers the essence of the concept of «legalization (laundering) of income obtained by criminal means». The characteristic activities of the international group for combating money laundering – FATF. Peculiarities of conducting financial monitoring by banks of Ukraine, the state and problems. The dynamics of information on the financial operations of banking and non-banking institutions. Provides suggestions and recommendations that will contribute to the improvement of the system of financial monitoring and maintaining a stable functioning of the banking system.

Keywords: Bank, banking system, financial monitoring, the legalization (laundering) of incomes obtained in a criminal way.